

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך מב, תשנ"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ועוד על מראה מקום

פרופ' מירקין הביא לנו בלשוננו לעם רשימה מפורטת של היקרויות הביטוי **מראה מקום**, שלא במובנו המקובל היום, שהוא: הפניה לספר, לכתב-עת או לפרסום אחר, שממנו מובא הציטוט.

בעבודתו היסודית והמקיפה הראה לנו, **שמראה מקום** יכול להתפרש כהפניה למקור המובאה (כהוראתו הרווחת בימינו), כמִעָן ["למען היות למנשה חיים מראה מקום אל מי מהם יפנה"]; וכתקווה או סיכוי ["...בלא מראה מקום לפרנסה"] (לשוננו לעם לח [תשמ"ז], עמ' 440-456; לט [תשמ"ח], עמ' 88-90, 293).

לפירושים האלה הוסיף הפרופ' דותן (לשוננו לעם לט [תשמ"ח], עמ' 91) אף משמעות נוספת: שמו של אחד הסימנים של מערכת הטעמים. וחזקה על שני המלומדים, שבזה נתמצו כל מובני **מראה מקום** בספרות העברית.

ואולם מחוץ לספרות העברית יש עוד משמעות ל**מראה מקום**: אליבי (שקרי). משמעות זאת נמצאת במילון של עגת הגנבים דוברי גרמנית, ועל כך דברים אחדים ברשימה זו.

*

העברית, כידוע, חדרה גם ללשונות אחרות, ובעיקר לשפות היהודים: אידיש, ג'וֹדְזִמוֹ, ערבית-יהודית ועוד. מלים עבריות שנבלעו בשפות האלה לא שמרו תדיר על ניקודן, תצליכן והנגנתן, ולעתים אף לא על מובנן המקורי או השכיח. הדוגמאות למכביר – ואכמ"ל.

יש ומלים עבריות אלו עברו עוד שלב "הסתגלות" בהיכנסן לעגה מקומית, עדתית או מקצועית – לעתים עד בלי היכר.

לשון הגנבים בגרמניה, שהיו לה מהלכים כבר בימי המלך קארל החמישי (1500-1558), תוארה בידי טריין (J. K. von Train, *Chochemer Loschen*, Meissen 1833, מבוא, עמ' XIV-III) כתערובת של גרמנית ואידיש, ששימשה צוענים, גנבים, מקבצי נדבות ועוד.

קדמותה של שפה זו תוארה אף בספר (ראשון מסוגו), *Liber Vagatorum*, שיצא לאור בבאזל (1494–1499), ושעל מחברו נחלקו הדעות. הספר, שהודפס מחדש פעמים מספר עם תוספות ותיקונים, מתאר את חי "הקבצנים" ואת מנהגיהם, ובו דיון על נוכלים, גנבים, נוודים, זונות ועוד. מהדורה קמא של ספר זה אינה בנמצא, והעיול (בטעות: *Lieber Vagatorum*) שבביבליוגרפיה של היין (Hain, מספר 3016) שייך כנראה להדפסה חדשה של הספר. בספר גם גלוסר של שפת הגנבים, ושיעור העברית שבו הוא 22.1%.

לשון זו, שבגלולה הנוסף כונתה **חכם-לשון**, תוארה בידי אֶוֶה-לאַלמאַנט לשון זו, שבגלולה הנוסף כונתה **חכם-לשון**, תוארה בידי אֶוֶה-לאַלמאַנט (F. C. B. Avé-Lallemant, *Das deutsche Gaunerthum*, Leipzig 1858), כרך IV, עמ' 184, בלשון זו:

שפת הגנבים, Kokumloschen, כלומר הלשון החכמה, מורכבת ממלים עבריות, ממלים שמקורן בשפת הגנבים ומהרכב של שתיהן... ללשון זו מהלכים בקרב הגנבים והנוכלים, יהיה מוצאם יהודי או נוצרי.

ייתכן שהמתרגמים לגרמנית לא הבינו כיאות את הביטוי העברי המשוקע כאן, ולא ירדו לסוף דעתם של טובעי מטבע לשון זו. הביטוי נמצא בגמרא בעירובין (נג ע"ב), ושם מופיע הביטוי "לשון חכמה". רש"י שם מפרש: "בלשון חכמה, שלא יבינו האחרים", ובתוספת הערוך השלם (וינה תרצ"ג, עמ' 183) מפרש ש' קרויס: "לישן דחיכמתא, כלומר לשון חד, לשון סוד" וכו'.

*

לשם הדגמה, הרי אוסף מקרי של ערכים שלוקטו מרשימותיהם של המחברים שצוינו לעיל ומשל אחרים (נאָשֶׁר, זײַטע וּפִּנְקֶה):

- לקנות Abkinjenen • לא (למ"ד אל"ף) Lametaleph • ניגון Niggun •
- לילה Laile • עיניים Enaim • אֶש Esch • אמת Emmes • לְדָבָר •
- אמת Emmes dibbern, medabbern • בעל חוב Baalhof • לאכול •
- Acheln • חגורה (תיק לשאת כסף) Chaguhre • דבש Dewasch • חיות •
- Chajes • מרחץ (= כביסה) Marchez • מדינה Medine • קְתִיבָה •
- (חיים) • מסמך Kassawe • בית זונות Sonneboss •

מהצצה חטופה זו במילונים השונים הנספחים לספרים הדנים בלשון הגנבים בגרמניה מתגלה משקלן הרב של המלים העבריות שחדרו לתוך לשון זו: מהן ללא שינוי – כהגייתן בעברית האשכנזית, מהן בשינויים קלים המאפשרים את זיהוין כמלים עבריות, ומהן בתוספת תחליות או סופיות כדי לשוות להן צליל גרמני ולהקהות את זרותן.

*

בין המלים העבריות שנכנסו לשפה זו מצוי אף הצירוף **מראה מקום**, ומשמעו: אליבי. וכך רושמו ומתרגמו וולף (S. Wolf, *Wörterbuch des* *Rotwelschen*, Mannheim 1956, עמ' 207–208): "Maremokum = falsches Alibi" – כלומר, אליבי מופרך או אליבי שקרי (מונח זה מצוי גם אצל אֵוה-לאמאנט, כרך IV, עמ' 571, 575).

מראה מקום, בכתביו השונים (Mar(e)mokkum, Maremokum, Marremokkum, Mare Mokkum ועוד) מוסבר כך: "להעיד, שטענתו של גנב הנמצא במאסר [שבליה שבו אירעה הגנבה שהה במקום אחר] היא נכונה. עדות כזו [exceptionis alibi] דרשו הגנבים מעמיתיהם למקצוע" (אֵוה-לאמאנט, IV, עמ' 190).

מהשתגרות הביטוי בשפתם של הנוכלים אפשר להניח, שעשו בו שימוש רב...

בכרך ב' של אותו ספר (עמ' 83–85) מוקדש פרק שלם לביטוי Das Maremokum, ומובאת סטטיסטיקה "שבאותה חקירה היו מעורבים עשרים ושמונה עדי שקר כאלה, וביניהם רק יהודי אחד". בהערה בתחתית העמוד מבקֶה המחבר את מצבו הירוד של "מוֹסֵד העדות" בגרמניה הנוצרית, לעומת העדות אצל היהודים, שהיא, לדבריו, "מִלֵּאת כבוד וחגיגות".

*

אף כי אין לנו עדיין מקבילה עברית למלה Alibi, אין לראות בדברינו פה הצעת תרגום למלה זו. אין כאן אלא תוספת לפירושים שהובאו לצָרֶף מראה מקום, והיא בבחינת קוריוז בלבד.